

ПООЩРЕНИЯТА И НАКАЗАНИЯТА НА УЧЕНИЦИТЕ СПОРЕД ЗАКОНА ЗА ПРЕДУЧИЛИЩНОТО И УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ (от 13 октомври 2015, в сила от 1 август 2016 година)

Наталия И. Витанова

ENCOURAGED AND PENALTIES STUDENTS BY LAW PRESCHOOL AND SCHOOL EDUCATION (2016)

Natalia I. Vitanova

ABSTRACT: This article presents the views of the legislature for incentives and penalties of students in Bulgarian schools in the context of the new Law on pre-school and school education, which is effective from August 1, 2016.

KEY WORDS: education, encouraged, incentives, penalties, students, behavior, discipline, order.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-85/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

*„ ... Някой сполучливо е определил човека като животно, способно на дисциплина; защото той не може да стане човек, докато не се научи на дисциплина.”
Ян Амос Коменски(с.62)*

След дълги колебания, публично обсъждане и смяна на няколко правителства вече е факт Новият закон за предучилищното и училищното образование. Непрекъснато променящите се обществени условия, новата информационно-комуникационна среда и съвременният социален контекст предопределят нови изисквания към всички участници в образователно-възпитателния процес – ученици, учители, родители. Дали законът отговаря на изискванията на обществото, на новите образователни реалности и актуалните потребности на учениците само времето ще покаже.

От възникването на училището като институция до наши дни винаги има проблеми с дисциплината. Независимо от времето, колкото и адекватни да са мерките и санкциите, които законодателят предписва, проблемът продължава да съществува. Дисциплината на учениците и съпътстващата я агресия са големите изпитания за съвременното българско училище. Все по-чести са нарушенията на дисциплинария ред, а като следствие нарушаване на процеса на обучение и невъзможност за оптимално провеждане на учебния час. **„Главната причина за проблемите с дисциплината в училищата е фактът, ... че ударението се поставя върху това да се стои мирно и кротко, да се пази тишина, всички да се движат и стоят по един и същи начин, да симулират машинално интелектуален интерес. Работата на учителите е да внимават учениците да спазват тези изисквания и да наказват неизбежно появяващите се отклонения от нормата** – пише Джон Дюи, в своята книга „Демокрация и образование“. Основна задача на училището е чрез определен набор от мерки и итервенции да осигури подходящ дисциплинарен ред. Ако дисциплината е лоша, то „вината за това не е у учениците, а у учителите – смята Коменски. - И ако ние не умеем чрез изкуството (педагогическо майсторство – б.м.) да привлечем умовете, напразно ще бъде да употребим насилие. Ударите и ритниците не са способни да внушат любов към науката, но затова пък са вярно средство да възбудят отвращение и ненавист към нея” (Коменски, 1905:246).

Дисциплинарните методи, които съпътстват процеса на възпитание, са наказанията и поощренията. Неизпълнението на установения училищен канон е нарушаване на дисциплинарния ред. За всяко нарушаване на дисциплинарния ред съобразно характера и тежестта на нарушението законодателят предвижда определени санкции (наказания) на учениците, чрез които се регулира тяхното поведение.

Правилата, отнасящи се до дисциплината в съвременното българското училище, са заложили в Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), Раздел III „Санкции на учениците”, обн., ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015, в сила от 1 август 2016 година, Наредбата за приобщаващо образование (НПО), обн. - ДВ, бр. 89 от 11.11.2016 г., приета с ПМС № 286 от 04.11.2016 г.

Всяко нарушаване на правилата е нарушаване на училищния дисциплинарен ред, а всяко нарушение се санкционира, като според чл. 201. (2) видът на санкцията се определя в зависимост от причините и обстоятелствата при извършване на нарушението, видът и тежестта му, както и възрастовите и личностните особености на ученика (ЗПУО). Налагането на наказание е едно изкуство – пише Ф. Хемент. За да бъдат наказанията резултатни, трябва да се спазват определени условия: да бъдат справедливи; да не се налагат общи наказания за всички деца – и провинени, и невинни; да не се прилагат твърде често; веднъж определено, наказанието трябва да се изтърпи точно; да се налагат непосредствено след извършената грешка; да са пропорционални на грешката; да съответстват на чувствителността и възрастта на детето. Той смята, че преди да се наложи тежко наказание, трябва да се опита с по-леки методи. Наказанието може да бъде и строго, но детето не трябва да изпитва срам. Целта на всички тези средства е да се събуди детето, да се освободи, да стане по-добро (Хемент, 1896). Наказанието трябва да се използва в случаите, когато са изчерпани всички други възпитателни мерки. При неизпълнение на задълженията, определени от ЗПУО, от нормативните актове при неговото прилагане и правилника за дейността на училището, „след изчерпване на останалите механизми за въздействие върху вътрешната мотивация и за преодоляване на проблемното поведение на учениците може да се налагат следните санкции” (чл.199. (1)) :

1. забележка;
 2. преместване в друга паралелка в същото училище; „тази санкция не се прилага, когато това налага промяна на профила, професията или специалността” (чл. 200. (1), ЗПУО).
 3. предупреждение за преместване в друго училище;
 4. преместване в друго училище;
- Санкции 3. и 4. не се налагат на ученици от класовете от началния етап на образование (чл. 200. (3), ЗПУО).
5. преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение” (чл. 199. (1), ЗПУО); тази санкция се прилага за ученици, навършили 16-годишна възраст (чл. 200. (2), ЗПУО).

Санкции 4. и 5. се налагат като крайна мярка в случаите на тежки и системни нарушения (чл. 200. (4), ЗПУО).

Когато нарушенията на дисциплинарния ред са извършени от деца със специални образователни потребности (удостоверено с медицински документ увреждане или нарушение на здравето), законодателят справедливо предписва, че те не подлежат на санкциониране (чл. 200. (5), ЗПУО).

Според ЗПУО за едно нарушение може да се налага само наказание от посочените в чл.199. (1). Изгонването на ученик от час (чл. 199. (2)) и отстраняването му от училище поради неприличен външен вид (чл. 199. (3)) са санкции, които могат да се налагат независимо от тези по чл.199. (1). Санкциите са срочни (чл. 202. (1)), срокът им изтича в края на учебната година (чл. 202. (2)). Ако наказанията "преместване в друга паралелка в същото училище", "предупреждение за преместване в друго училище", "преместване в друго училище" и "преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение" са наложени до 30 учебни

дни преди края на втория учебен срок, те влизат в сила от началото на следващата учебна година (чл. 202. (3)). Санкциите се заличават с изгичане на срока, за който са наложени, или предсрочно по реда, по който са наложени (чл. 207. (1)). Зачиването се отбелязва в ученическата книжка и в личния картон на ученика (чл. 207. (3)). По желание на ученика след заличаване на санкциите "преместване в друга паралелка в същото училище" и "преместване в друго училище" той може да продължи обучението си в паралелката или в училището, в което е преместен (чл. 207. (2)). Наложените санкции се отразяват в ученическата книжка, в личния картон и в бележника за кореспонденция на ученика (чл. 206. (1)). Ученик, на когото е наложена санкция "преместване в друго училище", продължава обучението си в другото училище при условия и по ред, определени със заповед на началника на регионалното управление на образованието (чл. 206. (2)), а ученик, с наложено наказание "предупреждение за преместване в друго училище", "преместване в друго училище" или "преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение", за срока на санкцията се лишава от правото да получава стипендия за отличен успех (чл. 206. (3)). Защо трябва да се отнема стипендията за отличен успех? Дисциплинарните мерки следва да се налагат за проявено поведение, а не за учебни постижения. Преди повече от 300 години Я. А. Коменски пише във „Велика дидактика“ – „ (...) дисциплината трябва да се използва срещу провинилите си. Но не заради това, че някой е сгрешил (станалото станало), а за да не греши и занаят (...). Строгата дисциплина не трябва да се прилага заради учебните занятия и знанието, а заради проявено поведение (...). Ако не познаваме начини да привличаме духовете с професионални средства, насилието, което бихме използвали, ще бъде напразно” (Коменски, 1992:219).

Две от санкциите - "забележка" и "преместване в друга паралелка в същото училище" се налагат със заповед на директора по мотивирано писмено предложение на класния ръководител, а всички останали – със заповед на директора по предложение на педагогическия съвет (чл. 203. (1)). Заповедта за налагане на санкцията се издава в 14-дневен срок от предложението (чл. 205. (1)), като в нея се посочват видът на санкцията, срокът и мотивите за налагането ѝ (чл. 205. (2)). Заповедта се съобщава в тридневен срок от издаването ѝ на ученика и на родителя му, а заповедта за налагане на санкция "преместване в друго училище" – и на началника на регионалното управление на образованието (чл. 205. (3)). При несъгласие с наложеното наказание заповедта може да се оспорва по административен ред пред органите по чл. 259, ал. 2, т. 1, 2, 3 и 5. (чл. 205. (4)), т.е. пред министъра на образованието и науката – за държавните училища по чл. 43 (специалните училища; българските училища в чужбина; училищата към местата за лишаване от свобода; училищата, създадени по силата на международен договор, в който този въпрос е уреден.), за държавните неспециализирани училища, за духовните училища, за държавните центрове за специална образователна подкрепа и за специализираните обслужващи звена; министъра на културата – за училищата по изкуствата и за училищата по културата; министъра на младежта и спорта – за държавните спортни училища; началника на регионалното управление на образованието – за частните детски градини, за частните и общинските училища и за общинските центрове за специална образователна подкрепа, както и при условията и по реда на Административнопроцесуалния кодекс (чл. 205. (5)).

Преди налагане на наказанието ученикът има право да бъде изслушан и/или писмено да обясни фактите и обстоятелствата, свързани с нарушението, което е извършил. Изслушването задължително се осъществява в присъствието на психолог или на педагогически съветник (чл. 204. (3), ЗПУО). По предложение на класния ръководител и/или по молба на непълнолетния ученик, съответно на родителя, представителя на ученика или лицето, което полага грижи за ученика, когато ученикът е малолетен, изслушването на ученика може да се извърши и в присъствието на учител или на друг педагогически специалист от училището, или на друго лице, на което ученикът има доверие. (чл. 59. (2), ДСПО). За изясняване на фактите и обстоятелствата по време на изслушването директорът може да покани за участие и за

изразяване на мнение учители, които преподават на ученика, както и ученици от училището, запознати с конкретното нарушение (чл. 59. (3), ДСПО). При изслушване на малолетен ученик родителят има право да присъства и да изрази мнение; той представлява малолетния ученик в процедурата лично или оправомощава за това друго лице (чл. 58. (3), т1, ДСПО; чл. 204. (4), ЗПУО) и изразява съгласие за извършване лично от непълнолетния ученик на всички действия във връзка с процедурата (чл. 58. (3), т.2, ДСПО; чл. 204. (2)).

Никъде в Новия закон не е уточнено за какви простъпки се налагат тези санкции. Това е предпоставка за множество вариации и възможност за едно и също провинение да се налагат различни наказания. Тъй като липсва правилник, който да конкретизира закона е необходимо законодателят да уточни (до колкото е възможно) за коя простъпка каква санкция се налага. Когато ученикът знае какво точно се очаква от него, когато изискванията са ясни и определени, а наказанията конкретни, справедливи и съответстващи на простъпката, вероятността да се наруши дисциплинарният ред е много по-малка. Единственото, което се знае, е заложено в държавния стандарт за приобщаващо образование, където пише, че санкциите, предвидени от законодателя в ЗПУО, може да се налагат и за допуснати отсъствия, като условията и редът за налагането им се определят с правилника за дейността на училището (чл. 55. (1)), а санкциите „преместване в друго училище" и „преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение" може да се налагат и за допуснати повече от 15 отсъствия по неуважителни причини през учебната година (чл. 55. (2)).

Както в ППЗНП, така и в Новия закон (чл. 199. (2), ЗУПО), когато ученикът възпрепятства провеждането на процеса на обучение, учителят може да го отстрани до края на учебния час (...), веднага след приключването на учебния час по ал. 2 се предприемат дейности за мотивация и за преодоляване на проблемното поведение и се уведомява родителят (чл. 199. (4), ЗПУО). Ученикът няма право да напуска територията на училището по времето на отстраняването си. При изпълнението на мярката училището създава условия за работа с учениците за повишаване на мотивацията и социалните им умения за общуване (чл. 206.(4), ЗПУО). Идеята като цяло е добра, но тя не може да се осъществи навсякъде. Подобна практика се реализира успешно в американските училища, но там работят цели екипи от психолози, педагогически съветници, юристи. Интересно е в нашия случай кой има ангажимент да работи за повишаване на мотивацията и социалните умения на изгонения ученик, при условие че законодателят не дава конкретен отговор на този въпрос. По презумпция това трябва да е или педагогическият съветник, а може би най-добре психолог или наставник (чл. 186. (1), т.6, ЗПУО). В условията на икономическа криза и все по-ограничен финансов ресурс въпросът е може ли всяко училище да обезпечи необходимия за реализирането на тази мярка педагогически и специализиран персонал? Отговорът е в държавния стандарт за приобщаващо образование - в чл. 51. (3) е записано, че видът и срокът на дейностите се определят, като се отчитат и възможностите и ресурсите на училището за осигуряване на условия за извършването им. А това означава, че при подобни обстоятелства голяма част от училищата няма да могат да осигурят възможност за осъществяване на тези дейности.

Преди да се изгони един ученик от час, е необходимо учителят да го научи на правилата, които трябва да спазва, защо не и да го ангажира с изготвянето на тези правила. „Вярвам, че работата на учителя е да определи на базата на по-големия си опит и на по-зрялата си преценка как да бъде поднесена на детето дисциплината на живота" - пише Джон Дюи (Dewey, 1897:77-80). Изгонването от час може да има отрицателно влияние, което да доведе до влошаване на психологическия микроклимат в класа и до установяване на трайни негативни взаимоотношения между учителя и учениците. Педагогът ще бъде възприеман като враг № 1. Изгонването е строга мярка, чрез която може да се внуши страх, а всяка дисциплина, която е изградена върху страха, е изкуствена, фалшива и временна. Привидно учениците ще станат „по-добри", но със сигурност ще се засили тяхната вътрешна съпротива по отношение на учителя, а оттам – и към учебния предмет.

Изискването за приличен външен вид е въведено за първи път през учебната 2009 – 2010 година – чл. 135, ал. 3 от Правилника за прилагане на Закона за народната просвета (ППЗНП) гласи, че ученикът е задължен „да се явява в училище с облекло и във вид, които съответстват на положението му на ученик и на добрите нрави” (ППЗНП). Директорът следва да гони всеки ученик, който нарушава с вида и облеклото си „добрите нрави”. Какво точно се разбира под това, трябва да реши Педагогическият съвет, когато приема Правилника за дейността на училището. Самото отстраняване на ученика става след издаване на заповед от директора и уведомяване на родителя от класния ръководител. Новият закон запазва това изискване. Според чл. 199. (3) „когато ученикът се яви в училище с облекло или във вид, които са в нарушение на правилника за дейността на училището, както и когато състоянието му не позволява да участва в учебния процес, той се отстранява от училище до отпадане на основанието за отстраняването му.” Запазва се и това, че отстраняването на ученика става след издаване на заповед от директора и уведомяване на родителя (чл. 199.(4),чл. 203.(2), ЗПУО).

Както в ППЗНП, така и в Новия закон въпросът с отстранените заради лош външен вид на ученици не е уреден. И в двата нормативни акта пише, че ученикът се отстранява до отпадане на основанието. В близкото минало всички задължително носеха униформи и съвсем логично омразата към тях също беше „задължителна”. В момента решението е компромисно. В част от българските училища униформата не е задължителна, а е официално облекло, чрез което се показва принадлежността към дадена ученическа общност. И в ППЗНП и в ЗПУО става въпрос за нещо друго – приличния външен вид. Тъй като законодателят не дава дефиниция за приличност, за какъв порядък във външния вид става въпрос, след като от екрана на телевизора, от кориците на учебните тетрадки полуголи силиконови красавици разкриват прелести всяка вечер и натрапчиво формира модели на поведение, които младите хора приемат, и на които подражават. Медиите разширяват поведенческия репертоар на децата, като им предлагат много повече вариации на поведенчески модели, отколкото те могат да наблюдават у другите около тях. Има голямо разминаване между правото на собствен вкус и универсалната етична норма, налагаща определени параметри на масовия вкус. При преглед на някои правилници на училища се установява, че възгледите на педагогическата колегия за приличен външен вид са доста разнопосочни. За да се избегнат подобни противоречия и разминавания, е необходимо законодателят да дефинира понятието „приличност” и да се определят конкретни допустими параметри на външния вид на учениците.

В Новия закон отпада санкцията „извършване на дейности в полза на училището в свободното от учебни часове време” (ППЗНП). Законодателят в този случай е проявил здрав разум, въпреки всеобщото одобрение на тази мярка от страна на учители, родители и ученици. Тази санкция не е възпитателна, защото учи децата, че **трудът е наказание**. В същото време е в конфликт с Конвенцията за правата на детето - „Държавите - страни по Конвенцията, признават правото на детето да бъде защитено от икономическа експлоатация и от извършване на каквато и да е работа, която крие опасност или може да попречи на образованието на детето, или да навреди на здравето или на физическото, умственото, духовното, моралното или социалното развитие на детето” (Конвенция за правата на детето, 1991), със Закона за закрила на детето, чл. 11, ал. 1 гласи: „Всяко дете има право на закрила срещу въвличане в дейности, неблагоприятни за неговото физическо, психическо, нравствено и образователно развитие” (Закон за закрила на детето) и с чл.5 от Етичния кодекс на работещите с деца, където се акцентира на факта, че „всяко дете има право на закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на възпитание, физическо, психическо или друго насилие или форми на въздействие” (Етичен кодекс на работещите с деца).

Като потвърждение на адекватността на законодателното решение да се отмени наказанието „извършване на дейности в полза на училището в свободното от учебни часове време” може да се посочи Наредбата за приобщаващо образование. В чл. 41. в стандарта е записано, че за преодоляване на проблемното поведение на детето или ученика и за справяне

със затрудненията му с приобщаването в образователния процес и в училищната среда, с участието му в дейността на институцията и с поведенческите му прояви се прилагат една или повече от следните дейности за въздействие върху вътрешната мотивация: (...) т.8. участие на ученика в дейности в полза на паралелката или училището и т.9. други дейности, определени в правилника за дейността на институцията. Дейностите по чл. 41, т. 8 се осъществяват, като ученикът съвместно с класния ръководител избира конкретна дейност, определена в правилника за дейността на училището, която да извърши в полза на училището или паралелката (чл. 47. (1)). Тя трябва да е съобразена с възрастовите особености и здравословното състояние на ученика и да не унижава неговото достойнство (чл. 47. (1)). За всички предприети дейности по чл.41 се уведомява родителят, представителят на детето или лицето, което полага грижи за детето. По смисъла на тази наредба родителят/представителят е длъжен да подпомага учителите и другите педагогически специалисти при реализирането на дейностите по чл. 41.

Като позитив може да се посочат стремежът и желанието на законодателя чрез предложените мерки и използвайки инструментите на трудовото възпитание учениците с проблемно поведение да се приобщат към образователния процес. Така дефинирани дейностите в полза на училището и самата трудова дейност няма да се възприемат и остава в съзнанието на децата/учениците като наказание, а като възможност за осъзнаване и преодоляване на нежелателното поведение.

От Закона за предучилищното и училищното образование отпада мярката „намаляване поведението на учениците (чл. 139, ал. 5 от ППЗНП), което ги лишава от правото да получават стипендия за отличен успех и да участват в представителни прояви от името на училището (чл. 140ж, ал. 4, ППНП). Проблемните ученици трябва да учат допълнително в извънучебно време, включително и в периода на ваканциите (чл. 139, ал. 6) (ППЗНП). От ППЗНП не става ясно какви са степените за намаляване на поведението - от какво на какво се намалява, от „много добро” на „добро” или от „добро” на какво? Не е уточнено колко пъти може да се прави това и каква е процедурата. Не е конкретизирано и какво следва от намаляването на поведението. За да се избегне тази неопределеност и за да не се създават излишни неприятности законодателят решава кардинално проблема като премахва това наказание от Новия закон. А българското образование има не лоши традиции в това отношение. Имайки предвид, че проблемите на учениците са предимно поведенчески тази мярка можеше да се запази основавайки се на положителния опит, който има българското образование, като се преодолее законодателно посочената неясност.

От Новия закон отпада и изготвянето на характеристика за всеки ученик от паралелката в края на всяка учебна година от класният ръководител, в която се прави преценка за развитието на ученика в образователно-възпитателния процес и за спазването на училищната дисциплина. В характеристиката се посочват както положителните, така и отрицателните страни в развитието на ученика” ((Чл. 138а, ал. 1, ППЗНП). В нея учителят трябва да направи препоръка за по-нататъшното му развитие. Характеристиката следва да се предостави на родителя срещу подпис. Тя е част и от свидетелството за завършено основно и средно образование.

По неясни причини законодателят отхвърля тази иначе позитивна мярка. Тя дава възможност за осъществяване на комуникация между училището и семейството, и реализиране на обратна връзка с родителя. Така в края на всяка учебна година родителят знае какви са постиженията и неуспехите на детето, какви са тенденциите и перспективите в неговото развитие, може да коригира собствената си възпитателна дейност. Ако тази мярка все пак присъстваше в Новия закон тя би породила въпроса: доколко обективна е оценката на класния ръководител, ако законът не задава никакви критерии (по презумпция се допуска, че законодателят няма да зададе конкретни параметри, както е и в по-горните случаи и както е в ППЗНП)? Друга пречка за обективността на оценката е фактът, че в много случаи класният ръководител влиза най-рядко в своя клас (обикновено един час седмично – в часа на класа, а

често тези часове се провеждат формално или по предварително планирани теми). Разчита се основно на добросъвестността, доброжелателността и професионализма на учителя. Това не означава, че с лека ръка трябва да се отхвърлят и без това малкото позитивни мерки, касаещи дисциплинарния ред, а да се разработи и операционализира система от относително обективни критерии и показатели, на основата на които да се изготвя характеристиката.

Наградата е начин да се стимулират старателните, прилежните в обучението ученици, както и тези с приемливо поведение. Наградите са важно средство за възпитание, защото чрез тях децата разбират, че усилията, които полагат в училище, се забелязват. Но с това средство не трябва да се злоупотребява, а е необходимо то да се използва разумно. Наградите трябва да се раздават внимателно и справедливо, за да не предизвикат обратен ефект върху ценностната система на децата.

В ЗПУО, глава девета – Децата и ученици, раздел I – Основни права и задължения, раздел II Подкрепа за личностно развитие на децата и учениците, както и в НПО е записано, че учениците имат право и могат да бъдат поощрявани с морални и материални награди (чл. 171. (1), т.13; чл. 178. (1), т.11, ЗПУО; чл. 64. (1), НПО). Учениците се поощряват с морални и с материални награди за високи постижения в образователната дейност, в заниманията по интереси и за приноса им към развитието на училищната общност при условия и по ред, определени с държавния образователен стандарт за приобщаващото образование (чл. 184. (1)). Тези награди се дават в случай на:

1. постигнати изключителни успехи в учебната дейност и за върхови постижения и класиране на призови места при реализирането на изследователски проекти в конкретни предметни области, на творчески проекти или на проекти, свързани с иновации в образованието;

2. класиране на призови места и получаване на отличия за значими постижения в национални и международни състезания, олимпиади, конкурси, фестивали и други форуми за изява на способностите в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта;

3. прояви на гражданска доблест и участие в доброволчески или благотворителни инициативи или при участие в дейности и значими прояви за приобщаване на децата и учениците към непреходните национално значими идеали и ценности, както и за утвърждаване на европейските ценности и сближаването на европейските народи (чл. 64. (1), НПО).

В зависимост от възможностите на институцията и постиженията на учениците наградите могат да бъдат:

- грамоти;
- сертификати;
- плакети;
- предметни награди;
- парични награди;
- други (чл. 64. (3), НПО).

Наградите се учредяват със заповед на директора след решение на Педагогическия съвет (чл. 184. (4), ЗПУО). В заповедта се определят критериите, на които трябва да отговарят учениците, за да бъдат удостоени с конкретна награда. (чл. 64. (2), НПО). Награди за учениците могат да се определят и с правилника за дейността на съответната институция (чл. 184. (5), ЗПУО; чл. 64. (9), НПО). Предложенията за удостояване с награди се правят до директора на съответната институция от педагогически специалисти, от специалисти, осъществяващи занимания по интереси с деца и ученици, от родители, представители на децата или от лицата, които полагат грижи за децата, от ученици в институцията, от други лица и организации (чл. 64. (4), НПО). Реквизитите, които съдържат предложенията, са трите имена на ученика, класа, в който се обучава, мотивите за предложението и информация за конкретните постижения на ученика в подкрепа на направеното предложение (чл. 64. (5), НПО). Директорът със заповед, определя комисия, която разглежда постъпилите предложения и предлага на педагогическия

съвет да вземе решение за награждаване на учениците (чл. 64. (6), НПО). След решението на Педагогическия съвет директорът опраделя със заповед учениците, които се удостояват с награди (чл. 64. (7), НПО). Наградите се връчват на значими национални празници, по тържествени поводи или на специално организирани събития (чл. 64. (8), НПО).

Награди могат да учредяват и:

- министърът на образованието (чл. 184. (2), ЗПУО) – учредява национални награди, присъжда почетното отличие „Национална диплома”, присъжда званието „лауреат” на национална олимпиада. Министърът издава заповед за учредяване на национални награди, в която се посочват конкретните условия и критерии, на които трябва да отговарят учениците, за да бъдат удостоени с определена награда (чл. 66 (1), НПО); началниците на регионални управления на образованието, директорите на институции и други лица и организации правят мотивирани предложения до министъра за удостояване с награди на ученици (чл. 66 (2), НПО); комисия, назначена със заповед на министъра, разглежда постъпилите номинации и предлага учениците за награждаване за всяка учредена награда (чл. 66 (3), НПО); след което въз основа на предложението на комисията министърът издава заповед, в която се определят удостоените с награди ученици (чл. 66 (4), НПО); наградите се връчват по случай национални празници, по тържествени поводи или на специално организирани събития (чл. 66 (5), НПО). Министърът на образованието и науката присъжда почетното отличие „Национална диплома” на зрелостници за отличен (6,00) успех по всички учебни предмети, вписани в дипломата за средно образование, и за изявени способности в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта. Отличието има морална стойност и е признание за високи постижения на ученици от българските училища (чл. 66 (6), НПО). Дейността, свързана с предложенията за награждаване на зрелостниците с почетното отличие, се организира от началника на регионалното управление на образованието (чл. 66 (7), НПО). Ежегодно в Министерството на образованието и науката се създава комисия, която разглежда постъпилите предложения и предлага на министъра учениците, които да бъдат удостоени с почетното отличие. След което министърът издава заповед, в която се определят носителите на почетното отличие „Национална диплома” за съответната година (чл. 66 (8), (9), НПО). Министърът на образованието и науката ежегодно присъжда и званието „лауреат” на национална олимпиада на учениците, получили оценка отличен (6,00) от национален кръг на олимпиада и завършващи средно образование през съответната учебна година. Удостоверението за званието „лауреат” се присъжда за конкретна учебна година на ученици, които завършват средно образование в годината на провеждането на националната олимпиада (чл. 66 (10), НПО);

- началникът на регионалното управление на образованието и кметът на общината със заповед могат да учредяват регионални и общински награди на учениците като в заповедта се посочват процедурата и конкретните критерии, на които трябва да отговарят учениците, за да бъдат удостоени с определена награда (чл. 184. (3), ЗПУО; чл. 65, НПО).

От прегледа на **Закона за предучилищното и училищното образование** по отношение на санкциите и наградите на учениците могат да се направят следните **изводи**:

1. запазени са някои дискуссионни и спорни по отношение на ефективността си мерки – изгонването от час и приличният външен вид на учениците;
2. от законодателството са отпаднали някои позитивни идеи – оценката за поведение и характеристиката на ученика;
3. за реализиране на част от дисциплинарните мерки, предвидени в ЗПУО, голямата отговорност пада върху самото училище (върху Педагогическия съвет) и приемания от него Правилник за дейността на училището;
4. забелязва се тенденция за намаляване на санкциите и увеличаване на наградите на учениците; тенденцията българското училище да е повече наказателно, отколкото поощряващо и подкрепящо е нарушена; в Новия закон законодателят предвижда повече поощрения на

учениците в сравнение със старата нормативна уредба; наблюдава се тенденция за създаване на система от награди учредявани и връчвани от министъра на образованието и науката;

5. не е ясно поради какви причини някои от процедурите, условията и реда на поощренията и наказанията са изнесени от законодателя в Наредбата за приобщаващо образование; при липсата на правилник, който да конкретизира ЗПУО е редно тези уточнения да са в закона, а не в наредба.

Дисциплината е следствие, а не причина, и с никакви санкциониращи мерки няма да се промени същността на образованието. „Вярвам, че всички реформи, които разчитат за изпълнението на закона на заплахата от наказание или на промените в механични и външни наредби, си остават временни и безплодни” (Dewey, 1897:77 – 80). Тези думи са писани в далечната 1897 година, те са на Джон Дюи и са част от неговото педагогическо кредо.

За решаване на проблемите с дисциплината в българското училище е необходимо да се работи в две насоки. Първата е свързана с непрекъснатото усъвършенстване на педагогическите умения на учителската колегия по отношение мениджмънта на класа и възможностите да предлага учебното съдържание на достъпен език, по атрактивен начин, съобразен с възрастовите особености на учениците. „За разлика от други образователни системи, в които през последните години се правят успешни опити да се промени логиката на взаимоотношенията учител – ученик, българското училищно образование продължава да е изградено по модела учителят е даващият знание и упражняващият власт, а ученикът – получаващият и подчиненият” (Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 - 2015г.). Днес взаимоотношенията между учители и ученици трябва да се градят на основата на партньорство. Ако учителят е планирал дейностите така, че учениците да са ангажирани с разнообразни задачи, проблемът дисциплина отпада. Учениците могат да бъдат „глутница от полуумрели от глад вълци с учителите по математика и английски език, а хрисими агънца с учителя по химия и физика” (Campbell, 1974:657-666). В много случаи учителите са на мнение, че безредието се причинява от един или от група ученици. Когато „проблемният ученик” отсъства, учителят е облекчен поне в началото. Впоследствие друг ученик поема ролята на размирник и „започва да прави глупави забележки и да задава глупави въпроси. Този феномен посочва, че лошото поведение не е толкова качество на някакъв отделен ученик, колкото е качество на ситуацията” (Вубелс и др., 1993:54).

Втората насока е ориентирана към активна работа и диалог с родителите като основен елемент от веригата „семейство – училище - общество”. Родителите играят ключова роля в подкрепа на училищните политики. Много възрастни не са образец на поведение, тъй като самите те не спазват установените правила и норми, като по този начин подкопават авторитета на институцията и насърчават у децата си недоверието, бунтарството и неподчинението към установения училищен канон. Правилата, които се налага да спазват учениците, трябва да се изискват от всички възрастни. Родителите и учителите следва да са модел на почтеност, честност, уважение и самоконтрол. А. С. Макаренко пише за родителите: „Не мислете, че вие възпитавате детето само тогава, когато с него разговаряте или го поучавате, или му заповядвате. Вие го възпитавате във всеки момент от вашия живот, дори тогава, когато вас ви няма въкъщи. Как се обличате, как разговаряте с другите хора и за други хора, как се радвате или скърбите, как се отнасяте с приятелите или с враговете, как се смеете...”

Дисциплината в училище е „лоша”, защото дисциплината в цялото общество е „лоша”. Тезата, че наказателните мерки ще променят образованието, е точно толкова функционална, колкото тезата, че като уволним голяма част от учителите и закрием училищата, моментално и от само себе си ще се решат проблемите в образованието. Забраната е най-краткият път да подтикнеш някого да направи нещо!

References:

1. Vubels, T., H. A. Kreton, A. Holvast. (1993): Nezhelatelni situatsii v klasnata staya (Adverse situations in the classroom). - Uchilishte, № 9.
2. Etichen kodeks na raboteshtite s detsa (Etichen Code of working with children).
3. Zakon za zakrila na deteto (Law on Child Protection).
4. Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie (Law on pre-school and school education) <<http://www.mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=57/>>.
5. Komenski, Ya. A. (1905): Velika didaktika. (Great didactics). Sofia.
6. Komenski, Ya. A. (1992): Velika didaktika. (Great didactics). Sofia.
7. Konventsia za pravata na deteto (Convention on the Rights of the Child), prieta ot OS na OON na 20.11.1989 g. Ratifitsirana s reshenie na VNS ot 11.04.1991 g. - DV, br. 32 ot 23.04.1991 g. V sila ot 3.07.1991 g.
8. Natsionalna programa za razvitie na uchilishtnoto obrazovanie i preduchilishtnoto vazpitanie i podgotovka (2006 - 2015g.) (National program for development of school education and pre-school education) < <http://www.minedu.government.bg/>>.
9. Pravilnik za prilagane na Zakona za narodnata prosveta (Implementing Regulations of the Education Act) <http://www.lex.bg/bg/laws>.
10. Hement, F. (1896): Za nakazaniyata. (For penalties). Sp. Uchilishten pregled, kn. 9.
11. Campbell, J.R. (1974): Can a teacher really make the difference? School Science and Mathematics.
12. Dewey, J. The School Journal, Volume LIV, Number 3 (January 16, 1897).

*Prof. PhD Nataia Vitanova
Department of Pedagogy and Management of Education
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
n.vitanova@shu.bg*